

Ediční poznámka k věcné části

Jazyková a technická redakce národopisné encyklopedie byla vytvořena v roce 2001 a pracovala nepřetržitě až do června 2007. Svou činnost průběžně konzultovala s hlavními redaktory, s vědeckým tajemníkem a se spoluredaktory encyklopedie. Jejím úkolem bylo zkompletování korpusu hesel věcné části encyklopedie, vyjmutí některých hesel či vytvoření hesel nových, sloučení nebo naopak rozdělení hesel na samostatné celky. Následovalo převedení textů do jednotného počítačového editoru. Obsahovou úpravu hesel provedli vedoucí jednotlivých tematických skupin již v průběhu předchozí etapy, hlavní redaktoři a vědecký tajemník sledovali třibíčí se podobu hesel po celou dobu práce na encyklopedii až do posledních korektur.

Základem pro nadcházející formální, stylistickou a pravopisnou úpravu hesel věcné části encyklopedie se stal dvacetistránkový dokument s názvem *Formální podoba hesla*, který jako výsledek rozsáhlé diskuse při schůzích redakční rady sestavil její vědecký tajemník, a dále pětadvacetistránkové *Pravopisné zásady národopisné encyklopedie*, jež na základě porad s jazykovědci vytvořili členové jazykové a technické redakce. Při úpravách hesel redakce zároveň uplatňovala všeobecné encyklopedické zásady, které si osvojila konzultacemi s odborníky i pomocí vlastních řešerů.

Časově náročným úkolem bylo vytvoření a aplikace zkratk a značek. Člení se na zkratky a značky všeobecné, šifry častěji citovaných časopisů a sborníků, dále slovníkových a shrnujících prací, zkratky institucí a organizací, šifry

pramenů notových příkladů, katalogů lidové prózy a značky autorů hesel věcné části. Redakce měla snahu respektovat zavedené zkratky zejména časopisů a katalogů, ale aby se vyhnula možné záměně, zavedla v některých případech zkratky nové. Strukturovaný soupis zkratk a značek věcné části je uveden na stranách 9–16. Z praktických důvodů stojí seznam autorů hesel pouze v oddílu zkratk, a to v jeho závěru; je tu umístěn také seznam autorů ilustrací a fotografií – s výjimkou autorů reprodukováných maleb se jinak jejich jména v popiscích neuvádějí.

Náročnou součástí pracovní náplně redakce encyklopedie bylo zabezpečení korektur, jichž v průběhu finálních prací na encyklopedii proběhlo postupně pět. Kompletně je prováděli členové jazykové a technické redakce, třetí korekturu paralelně s nimi hlavní redaktoři a vědecký tajemník. Dílčí korektury průběžně realizovali především vedoucí lexikálních skupin. Speciálním úkolem jazykové a technické redakce bylo vytvoření závěrečných rejstříků (věcného, zeměpisného, jmenného) a sazba čtených notových ukázek.

Technická redakce věnovala pozornost výběru barevných i černobílých ilustrací, fotografií, shledávání podkladů k jejich popiskům. Konečného grafického zpracování obrazových příloh se ujala firma StudioLumira. Ze dvou grafických návrhů obálky byl nakonec vybrán návrh Václava Houfa využívající řady motivů, které charakterizují důležité oblasti národopisného oboru.

Autorské zázemí

Autorsky se na tvorbě hesel podílely desítky specialistů z mnoha odborných, vědeckých a pedagogických zařízení a také zkušení emeritní badatelé. Jádro autorského kolektivu tvořil promyšlený výběr nejen spolupracovníků z mnoha různých národopisných pracovišť, ale též některých představitelů blízkých vědních oborů, například historických a právních věd, demografie a historické geografie, agronomie apod. Většinou byli k autorství hesel vyzýváni vedoucími tematických skupin, kteří jim zaslali první verzi dílčího hesláře s žádostí, aby posoudili jeho úplnost a sami zvážili, která

z hesel chtějí zpracovat. Pro dodržení jednotné struktury hesel byly všem poskytnuty příslušné pokyny, popřípadě vzorová hesla. V některých případech se stalo, že texty nebyly oslovenými badateli dodány a jejich zpracování bylo nutné zajistit prostřednictvím náhradníků nebo vlastními silami. Vysoký počet autorů hesel přirozeně někdy způsobil rozdílnou kvalitu textů; vyplynulo to z různých míry autorské zkušenosti a odpovědnosti, ale též ze stavu prozkoumání příslušné tematiky, neboť především v nedávné minulosti nebyla jednotlivým tematickým oblastem věnována vyváže-

ná pozornost. I přesto věcná část encyklopedie nečekaně narůstala tak, že musela být z praktických důvodů rozdělena do dvou svazků. Tyto okolnosti se promítly také do četnosti

citací literatury za jednotlivými hesly navzdory tomu, že byly podle účelnosti a podle možností redakčně kráceny nebo naopak doplňovány.

Koncepce věcné části encyklopedie

Převážná část hesel je věnována české, moravské či slezské národopisné problematice a snaží se ji postihovat na příkladu jednotlivých složek v celé šíři a ve vývojových rysech. Rámcově se přihlíží k někdejší i současným etnickým minoritám v českých zemích a k jejich kultuře; jde zejména o zaniklé německé a rakouské jazykové ostrovy a pohraniční pásma, o polské osídlení na Těšínsku, o zcela pohlcené obce francouzských osídlenců na Kyjovsku, o silně narušené charvátské kolonizační obce na jižní Moravě, o židovské i romské spoluobčany apod. Z mimoevropské etnologie a příbuzných disciplín jsou pojata většinou jen hesla teoretické povahy.

Od 19. století se rozvíjelo mimovědecké, mnohdy komerční nakládání s tradičními národopisnými jevy, které nejenže se snažilo udržet při životě vybrané, především líbivé složky lidové kultury, ale navíc usilovalo o jejich obecné uplatňování ve společenském životě. Do obrazu vývoje lidové kultury však vstupovalo neústrojně a z hlediska jejího objektivního vnímání působilo rozporně. Toto hnutí provází vztah k předmětu národopisného studia do současnosti, je mu věnována poměrně velká pozornost, dnes už po právu kritická. Do encyklopedie bylo pojato jako folklorismus či neofolklorismus většinou s náležitým odstupem, nicméně nebylo opomenuto jako reálný společenský jev.

Kategorie a rozsah hesel

Redakce usilovala o strukturu a rozsah hesel podle jejich významu. S tím počítali vedoucí lexikálních skupin, kteří stanovili počet rukopisných stran, popřípadě řádků hesel. Přesto však nebylo možné tuto zásadu bezvýhradně uplatnit. Jisté disproporce v obšírnosti hesel byly někdy způsobeny nekritickým vztahem autorů k předmětu jejich badatelského zájmu, jindy převládla snaha uplatnit téměř všechny poznatky, které se nabízely. Vzhledem k nezanedbatelnému popularizačnímu a praktickému zaměření encyklopedie redakce tento přístup více méně respektovala. Mnohá obsáhlejší hesla pak představují vyzrálé studie či monografie, a proto se redakce nepovažovala za oprávněnou dělat v nich opravy nebo škrty většího rozsahu tím spíše, že se často jednalo o texty autorů již nežijících.

Národopisná encyklopedie také poněkud vybočuje z úzu všeobecných encyklopedických děl jako uzavřeného okruhu

informací, kdy je každé téma probráno jen jednou a na potřebných místech je k němu odkazováno. Zde je o jednotlivých adekvátních záležitostech nutných k pochopení výkladu stručně pojednáno i na dalších místech, kde je toho zapotřebí. Bylo proto upuštěno od odkazů k heslům pomocí šipek, neboť by se z takových značek stala nepřehledná změť. Zavedli jsme však odkazová hesla, vytvořená většinou ze synonym v záhlaví s odkazem k názvu hesla (*Cikáni viz Romové*); za texty hesel jsou dále v mnohých případech odkazy v. t. (viz také), ukazující k heslům, kde se řeší obdobná problematika, např. za heslem *brambor*: V. t. *nápoje* (neboť jsou surovinou k výrobě lihu), *okopaniny*. Mnoho dalších národopisných pojmů, které nejsou mezi názvy hesel ani mezi odkazovými hesly, nalezne uživatel mezi rejstříkovými slovy, u nichž jsou odkazy ke stranám výskytu.

Složení hesla

Název hesla je vysázen tučně a s výjimkou vlastních jmen začíná malým písmenem (např. *jizba*; *Jenovéfa*). Přednost mají tvary v jednotném čísle (*cestopis*; *dřevěný kostel*; *dvojtanec*), ale v některých případech bylo výstižnější použít čísla množného (*archivy lidové prózy*; *sbírkky lidových písní*, *hudby a tanců*). Název je v textu hesla zkraco-

ván; zkratka platí jen pro všechny pády singuláru, tvary plurálu se vypisují (heslo *dílna*: řemeslnická d. se lišila zařízením ... organizaci práce v d. řídil mistr ... existovaly školní dílny). U názvů hesel uvedených v množném čísle je tomu naopak. Zkratku však nebylo lze použít tam, kde by byla na úkor srozumitelnosti textu. Rovněž se dbalo na

to, aby text hesla nekončil zkratkou. Nevhodné by bylo také použití více než dvou zkratk za sebou, nejedná-li se ovšem o několikáslovný zkracovaný výraz (př. n. l.; názvy některých hesel – **lidová hudba Němců v českých zemích**: l. h. N. v č. z.). Některá jindy zkracovaná slova se v takových případech vypisují (místo 20. l. 19. stol.: 20. léta 19. stol.). Hesla jsou řazena v absolutním abecedním pořádku podle prvního slova názvu, popřípadě podle dalších slov; tím se k sobě dostávají pojmy významově blízké (**Jan Nepomucký – Jan Sarkander – až poté Jánošík**; nebo **do kolečka – do skoku – až poté dobří lidé**). Za názvem je v hranatých závorkách zkratkou uveden jazykový původ slova ([řec.]; [z angl.]; [řec. + lat.]; [z arab. + ital.]). Následuje *definice*, oddělená buď čárkou, nebo pomlčkou, jsou-li za názvem vyjmenována synonyma (**kontratanc** [z angl. + franc.], **kadryla**, **čtverylka – skupinový tanec...**). Nářeční podoby slova se mezi synonymy neuvádějí, věnuje se jim pozornost v textu hesla; mnohdy je však obtížné rozlišit mezi nářečním, lidovým a obecným výrazem. U legendárních osobností (světci, loupežníci ad.) odpovídá záhlaví hesla formě v biografické části encyklopedie: jméno a jeho původní znění, v závorkách datum a místo narození i úmrtí, po čárce stručná definice a v závorkách den uctívání, např.: **Ambrož**, vl. Ambrogio (kolem 340 Trevír, Německo – 4. 4. 397 Milán, Itálie), světec (7. 12.). Má-li název hesla dva nebo více významů, jsou jednotlivé definice uvedeny tučnými arabskými číslicemi, u méně zásadních významových odlišností se pro členění používá malých písmen abecedy s připojenou kulatou závorkou, např. **dvůr 1.** nekryté prostranství u domu...; **2.** velký selský, panský nebo církevní statek...; **3.** sídlo šlechtice nebo panovníka...; respektive **apokryf a)** biblický spis nepojatý do kánonu...; **b)** označení pro tzv. neautentické texty... Významy bez vztahu k národopisu a příbuzným oblastem se neuvádějí; národopisná encyklopedie nemá suplovat naučné slovníky všeobecného charakteru.

Protože předměty jednotlivých hesel představují široké druhové pojmové spektrum (jev, artefakt, skladba, postava, bytost, osobnost, kategorie ad.), bylo možné stanovit jen volnou, variabilní základní osnovu *textu hesla*. Po definici zpravidla následuje jazykový výklad výrazů v názvu hesla a jejich etymologie. Text pokračuje pojednáním o genezi předmětu hesla a jeho historickém vývoji. Dalším oddílem je typologie a s ní související informace o recentním výskytu jevu, skladby nebo artefaktu; zde také bývají uvedeny jejich nářeční názvy. Při prvním zaznění v rámci hesla je dialektový výraz vytištěn kurzivou. Následuje přehled vývoje badatelského zájmu o předmět hesla, jeho současný stav a hlavní představitelé.

Součástí naprosté většiny hesel je závěrečný *oddíl literatury* (označený **Lit.**: a sázený drobnějším písmem), obsahující chronologicky seřazený seznam publikovaných informací o příslušném tématu. Jsou v něm citovány převážně speciální studie, ale též zmínky v souborných dílech, encyklopediích a slovnících, a to jak českých, tak i zahraničních. Odkazuje se vesměs jen k těm odborným a vědeckým pramenům, které zůstávají trvale přístupným zdrojem informací, pominuty jsou práce rukopisné. Názvy prací jsou zvýrazněny kurzivou, využívá se zavedených zkratk častěji citovaných slovníků, encyklopedií, časopisů, sborníků apod. Na závěr je heslo signováno v hranatých závorkách značkou autora vycházející z jeho iniciál (např. [os] znamená Oldřich Sirovátka), výrazný redakční podíl je vyjádřen zkratkou [red.]. Seznam těchto značek v abecedním pořadí je uveden v prvním dílu věcné části encyklopedie na s. 15–16.

U obsáhlejších hesel bylo třeba pro snadnější orientaci rozdělit text do několika celků. K jejich oddělení je namísto odstavců užito pomlček; v některých případech jsou jednotlivé podkapitoly uvedeny názvem provedeným tzv. prostrkovaným rozlišovacím písmem (např. v heslu **národ: Vývoj pojmu. – Politický n. předmoderní éry. – Národotvorná úloha státu...**).

Pravopis

Pravopis národopisné encyklopedie se řídí akademickým vydáním *Pravidel českého pravopisu* (1993). Použitá spisovná slovní zásoba vychází z osmivazkového *Slovníku spisovného jazyka českého* (1989), ale výrazy bylo časově možné ověřovat ještě v akademickém vydání *Slovníku spisovné češtiny* (2006). Pravopis cizích slov byl porovnán s *Novým akademickým slovníkem cizích slov* (2006); u dublet mají přednost výrazy stojící tam na prvním místě, s výjimkou slov jako *diskuse*, *renesance* nebo psaní přípony *-ismus*, kde užíváme podoby se *s*. Při sjednocování pravopisu náboženských výrazů, ale také uměleckých děl a jejich námětů se stala důležitým vodítkem příručka kolektivu autorů *Jak zacházet s náboženskými výrazy* (2004). Zkratky knih Staré-

ho a Nového zákona jsou přejaty z vydání ekumenického překladu *Bible* (1985). U antických a starověkých jmen užíváme – pokud je to možné – jejich zčeštělou podobu a zjednodušený pravopis, ve shodě s Pravidly 1993 a s publikací *Antika a česká kultura* (1978), např. Apollon i Apollo, faraon i farao, Faun (bůh), faun (bůžek), fénix, Herakles i Herkules, Kirke, Kyklop, Lamaštu, leviatan, Múza/múza, Sfinx (obluda), sfinx či sfinga (socha), Sibyla/sibyla atd. Rovněž pravopis postav slovanského panteonu a bytostí dávnověku je zčeštěn a zjednodušen; cennou pomůckou byla kniha Zdeňka Váni *Svět slovanských bohů a démonů* (1990): Bělboh, Černoboh, Lada, Sudičky/sudičky, Svantovit, Věštice/věštice, Veles, Živa apod. Ve sporných přípa-

dech redakce konzultovala problém s pracovníky Ústavu pro jazyk český AV ČR, zejména jeho jazykové poradny; za vstřícný a obětavý přístup jim patří dík.

Pravopis národopisných termínů byl v rámci encyklopedie sjednocen a kodifikován, k čemuž v takovémto rozsahu dochází vůbec poprvé. Přitom se přihlíželo k praxi významných děl z oblasti národopisu a příbuzných oborů publikovaných zejména v posledních dvaceti letech.

Postavy (masky, figuríny) her, obchůzek a průvodů se uvádějí s malým počátečním písmenem, bez ohledu na to, že se často jedná původně o jména vlastní, a při první zmínce v textu hesla jsou tištěny kurzivou (*ambrož, cikán, kališ, klempera, klibna, laufři, lucky, matka masopusta, medvěd masopust, mikuláš na koni, mikouáše, mikolášky, řehoři, štedroň, toma, tře králé, turek, žid* a mnoho dalších). Zvláštní případy tvoří Ježíšek (božské dítě), ale ježíšek (nadílka); hledání Ječmínka (tj. krále Ječmínka), chození s Dorotou (předváděla se hra, v níž byla hlavní postavou sv. Dorota), ale *dorotáci*; děti očekávají dárky od Mikuláše (tj. od sv. Mikuláše); Perchta z Rožmberka, ale *perchta, perchty*; „Přišel svatý Toma, nejlépe je doma,“ ale obchůzky *tomů*; tři králové, obraz Klanění tří králů, Tři králů (svátek), sv. Tři králové; ad.

Vlastní jména postav pohádek, příběhů, divadelních a loutkových her se naopak píšou s velkým počátečním písmenem: bratr Paleček, děd Vševěd, děda Mráz, hrabě Drákula, Jenovéfa, praotec Čech, Přemysl Oráč, Šípková Růženka, Červená karkulka, Škrhola, Záhoř (Madej, Badej). Bylo ovšem třeba vždy podle kontextu zvážit, nedostalo-li se jméno do obecnější polohy: Budulínek, Hurvínek, ale „je to takový budulínek, hurvínek“; Bakchus (bůh vína), bakus (postava obřadu); Enšpígl (renesanční šibal), enšpígl (domácí skřítek); Golem (jméno titulní postavy pověsti), golem (hliněný člověk); Masopust (vlastní jméno postavy ze starší české literatury), masopust (období, postava průvodu, figurína); Satan (vládce pekel, sok Boha), satan (čert); dále Harlekýn/harlekyň, Kašpárek/kašpárek, Pimprle/pimprle, Popelka/popelka atd.

Jména nadpřirozených, démonických bytostí (individuálních i kolektivních) začínají obvykle malým písmenem (bazi-lišek, bílá paní, čarodějnice, černokněžník, fext, fontána, had hospodářčiek, hasrman, jezinky, ježibaba, klekánice, obilní duchové: pražnec, svatojánský žnec, srpeček, pilmis, žithola; obr, ohňové bytosti, pérák, polednice, poltergeist, rusalka, skarbník, smrt, smrtka, striga, špígl, upír, vasrman, vlkodlak aj.), někdy je k obecnému označení připojeno rodné jméno (baba Jaga; bílá paní Vítkovců Perchta; důlní duch Pustecký, Klimek, Sosna; šotek či skřítek Kuba; víla Amálka; vodník či mužiček Jakub, Hýkel, Mikl, Ivan, Česílko, Brčál), jindy je bytost pojmenována pouze vlastním jménem: Fabián (horský duch z Brd), Krakonoš, Praděd (páni hor); Meluzína je vlastní jméno bytosti (pramáti Lusignanů), přeneseně meluzína (skučící vítr). Německé termíny se podle kontextu uvádějí buď v originálním znění (bez členu), nebo ve zčeštělé podobě: Bergmann, Bergmännchen – *perkmon, permon, permoník*

(horní duch); Freisprech – *frajšprech* (přijetí za tovaryše); Ploschperment – *plašperment* (skřípkařský bas).

Názvy obyčejů, zvyků, obřadů, obřadních úkonů, her a slavností obecného charakteru mají zpravidla malé počáteční písmeno: anenská zábava, baby jdou, pochovávání bakuse, beánie, blažej, brusař, dětské hry: na hřimbabu, na paní růži či růžovou, na žalmana, na jíru, na heličku, na paní lišku; doušky, glajcha, chození: s bukačem, s jesličkami, barborek, s betlémem, s klibnou, s luckou, s třemi králi, s blažejem; královničky, martínkování, pikšvonc, střílení ke ptáku, šibřinky, štandrlé, štěpánování, voračky, vynášení: smrti, smrtky, morany, mařeny; atd. Při použití biblických a jiných jmen, německých originálů a v dalších speciálních případech se pravopis liší: hledání Ježíše; Jidášův oheň, honění či pálení Jidáše; chození sv. Lucie; Ježíškovy či Pámbičkovy matičky, nošení Pámbučka; Johannisfest typografů; Maifest/májfest/májová slavnost; Johannisbuocht/svatojánská postýlka/postýlka pro Jánečka; Rosenfest/růžová slavnost/panenství; (svato)josefská, štěpánská atd. pouť nebo pouť k sv. Josefu, Štěpánu; silvestr – zábava na den sv. Silvestra; apod.

Jména konkrétních slavností, které se konají periodicky určitého dne v roce v určité lokalitě, začínají velkým písmenem: Barchan (Jemnice), Nový svátek (Plzeň), Rosa (Sedlčany), Svátek voskových sloupků/Wachsstockfest (Uničov), Švédská slavnost/Schwedenfest/Švédnfest (Brno) ad.; Koláčovou slavnost/Kolatschenfest v Brně-Komárově je třeba odlišovat od koláčové slavnosti obecně (jakékoli slavnosti s přemírou koláčů); po obuvnickém nástroji fidlovače převzala název slavnost pražských ševců v Nuslích ve středu po Velikonocích, od ní je odvozena Tylova hra (v obou případech Fidlovačka), pokusům o podobnou slavnost jinde se říkalo trucfidlovačka, vzdorfidlovačka; obdobou je Slamník či Štrozok, slavnost pražských krejčích den před Fidlovačkou. V těchto a podobných případech se pravopisné pojetí v národopisné encyklopedii, vzhledem k podrobnému prozkoumání jevů, může odlišovat od podoby v Pravidlech.

Církevní svátky a zejména slavnosti, jako nejvyšší stupeň liturgického slavení, jsou uvedeny obvykle velkým písmenem: Boží hrob (velkopáteční slavnost, Kristův hrob v Jeruzalémě), ale průvod od božího hrobu, zdobení božího hrobu; Družebná, Pražná, Provodní atd. neděle; Popelční středa; Nový rok; Pascha; Vánoce; Velikonoce; Růžencová slavnost (jiná je růžová slavnost); svátek Nejsvětějšího srdce Ježíšova; Štědrý den; Boží tělo – slavnost Těla a krve Páně; Nanebevzetí, Narození, Navštívení, Početí, Zvěstování Panny Marie; Hod Boží nebo Boží hod vánoční, velikonoční, svatodušní; apod. Jiné svátky, památky, jejich lidové či obecné názvy a lidové svátky a slavnosti začínají písmenem malým (matičky, porciunkule, letnice).

Zatímco titul pohádky či pověsti začíná velkým písmenem (O Červené karkulce/Červená karkulka, O perníkové chaloupce/Perníková chaloupka), název námětu, syžetu, tématu, typu, okruhu látek atd. se píše s počátečním písmenem malým, nejde-li o vlastní jméno nebo německé substantivum,

a bývá vysázen kurzivou (*orel a had, lev a myš, muzikant ve vlčí jámě, zloděj mistr; nevděčný had* i o *nevděčném hadovi*). Někdy je název pohádky či pověsti zároveň označením okruhu látek, pak může být pravopis dvojitý: *Zvířátka a Petrovští* (titul) – *zvířátka a Petrovští* (okruh); *Čert a Káča* – verze o *čertovi a Káče*.

Malým počátečním písmenem se uvádějí rovněž názvy tanců (bavorák, kotek, odzemek, skočná, šotyš, štajdyš, verbuňk, žabská), i když původně vznikly z vlastních jmen (franta, ondraš, talián, zbraslavák).

Bohaté a rozmanité je v textech hesel využití kurzivy. Především ve shodě s všeobecnými encyklopedickými pravidly nahrazuje jiné druhy rozlišovacího písma a také uvozovky,

pokud nejsou součástí některých titulů v oddílech literatury. V textu hesla se kurzivou tiskne vždy název díla, knihy nebo časopisu, písňový incipit, písňový text, latinský a zpravidla i jiný cizojazyčný text a každá citace. Jestliže je to výhodné, bývá autor citovaného textu uveden až v závorkách za citátem. Kurzivy se dále užívá u názvů institucí, skladeb, ke zdůraznění slov a v podobných případech, ale vždy tak, aby její nemírné použití nečinilo text nepřehledný. Nářeční nebo lidový výraz je vysázen kurzivou jen při prvním zaznění v textu hesla; k názvům tanců se kurzivy nevyužívá, byť mají některé dialektový charakter (*cófavá, kúlaná, hucká*). V oddílu literatury jsou kurzivou důsledně vysázeny jen tituly prací.

Vyobrazení

Věcná část encyklopedie je doprovázena fotografiemi a reprodukcemi maleb nebo kreseb, které by měly uživatelům díla přiblížit vybrané reálie z lidové kultury české, moravské a slezské, ve skrovnější míře i z prostředí etnických menšin. Za tímto účelem bylo shromážděno několik set černobílých i barevných předloh, pocházejících většinou z bohatých fondů obou ústavů, na jejichž půdě encyklopedie vznikala. Některé doklady však při veškeré toleranci a přes značnou vypovídací hodnotu neodpovídaly požadované technické kvalitě, a byly z výběru vyřazeny. I tak zůstala dokumentární hodnota a technická úroveň obrazových předloh poněkud rozkolísaná, což plyne jak z fotografické zručnosti badatelů, tak i z živelného vývoje národopisné obrazové dokumentace, ať již kreslířské a malířské nebo fotografické; k některým heslům se odpovídající ukázky vůbec nepodařilo nalézt. Přestože pro výběr vyobrazení přijala redakce zásadu, že by se v něm neměly vyskytovat příliš známé, nadužívané obrazové doklady ani zjevné a často zavádějící stylizace skutečnosti, nebylo možné pro nedostatek vhodných autentických dokladů takové příklady zcela eliminovat (zejména v případech obyčejů, krojů a některých výtvarných aktivit). Jsme přesvědčeni, že i přesto je obrazový doprovod národopisné encyklopedie pozoruhodný rozsahem, šíří záběru, názorností a většinou dobrou technickou kvalitou. Podklady k jeho zajištění – vedle obou autorských ústavů – poskytly i další instituce: muzea, archivy, galerie, vysoké školy apod. Jim všem redakce na tomto místě děkuje a zároveň se omlouvá těm autorům ilustrací a fotografií, jejichž jména se ani při nejlepší vůli nepodařilo zjistit a tedy ani uvést v seznamu (s. 15).

Kresby, reprodukce maleb, historické i novodobé fotografie provázející texty encyklopedických hesel jsou zásadně v černobílém provedení; tento přístup vychází z podoby

naprosté většiny původního dokumentačního materiálu a redakce ho považuje za stylově nejčistší. Ve fondech však bylo nalezeno mnoho unikátních historických barevných vyobrazení národopisných jevů a současní badatelé dokumentují své výzkumy na barevných fotografiích a diapozitivech vysoké úrovně. Reprezentativní výběr z tohoto materiálu je shromážděn na čtyřech barevných, vždy osmistránkových přílohách vložených do textu.

Důležitou doprovodnou součástí vyobrazení je jeho stručný popis. U uměleckých děl se uvádí autor a název obrazu, v závorkách umělecká technika a datace, jestliže je předmět ilustrován obrazem, je za označením předmětu v závorkách technika, autor a datace, např. *F. Kalivoda: Moravská jízba (kolorovaná litografie, polovina 19. stol.)*; respektive *Partie z lanžhotských hodů (reprodukce podle kresby J. Uprky, počátek 20. stol.)*. U artefaktů je za předmětem v závorkách technika a autor, následuje lokalizace a datace: *Mísa s malbou sv. Josefa Pěstouna (fajáns, F. Zavřel). Velká Bíteš 1849*. Někdy se lokalizace neuvádí: *Mísa (žitavská fajáns, 1729)*. U fotografií je pořadí údajů: předmět, lokalizace, datace, datace snímku, např. *Patrový roubený dům. Trávník (Českolipsko), 1767, foto 1997*. U méně známé lokality bývá v závorkách za jménem obce orientační upřesnění. Provádí se několikerým způsobem. U výrazného etnografického jevu nebo artefaktu se užívá název národopisného regionu nebo subregionu (Chodsko, Slovácko, Hornácko). Jindy se zvolí oblast kolem většího města (Domažlicko, Uherskobrodsko) nebo zeměpisný útvar (Pošumaví, Beskydy). Jak v popisích, tak v textech hesel jsme měli snahu tuto orientaci čtenáři co nejvíce zjednodušit. Na přídeštích a předsádkách věcných svazků encyklopedie jsou umístěny mapy s vymezením národopisných oblastí Čech a Moravy se Slezskem.

Rejstříky

V této publikaci jsou realizovány tři rejstříky: věcný, zeměpisný a jmenný. Mezi rejstříková slova nejsou zahrnuty názvy jednotlivých hesel (předpokládá se, že vzhledem k abecednímu řazení hesel se bude uživatel orientovat nejprve právě podle jejich názvů); některá odkazová hesla, u nichž je obtížné najít užité spojení, jsou sice mezi rejstříkovými slovy uvedena, ale odkazováno je pouze k výskytu těchto termínů v rámci textů hesel, nikoli k odkazovému heslu samotnému. Rejstříky se týkají jen věcné části encyklopedie a také zde je informace o výskytu rejstříkových slov omezena: nezahrnuje předmluvu, oddíl zkratk, seznamy autorů ani oddíly literatury u jednotlivých hesel.

Jestliže se rejstříková hesla skládají ze dvou i více slov, pak se vážou odkazované stránky pouze k tomuto slovnímu celku (např. u rejstříkového hesla *britská sociální antropologie* nejsou připojeny odkazy k samostatným slovům *britská*, *sociální* či *antropologie*), podobně pokud je rejstříkovým heslem substantivum, nevztahují se stránkové odkazy na adjektiva nebo jiné slovní druhy od tohoto slova odvozené (stránky u slova *demografie* neobsahují odkazy na slovo *demografický*). Podstatná jména v rejstříkových heslech se uvádějí jen v 1. pádě jednotného čísla (*moučnice*), až na zvláštní případy (*bagančata*).

Pro *věcný rejstřík* byla vybrána slova označující předměty, názvy (s výjimkou zeměpisných), jména (pohádkových

postav, svátků apod., nikoli fyzických osob) a též některé odborné termíny (*azyl*). Je tu zachyceno jen menší množství synonymních nářečních výrazů; použili jsme ty, které nemají obdobu ve spisovném jazyce či jsou známé obecněji (*oboň*, *ofěra*). Rovněž zde nejsou slova obecného významu a širokého použití, která není problém nalézt v mnoha heslech (*mouka*).

Zeměpisný rejstřík obsahuje názvy měst a obcí (*Brno*, *Sedlec*), států (*Řecko*), regionů (*Sedlčansko*), národopisných oblastí (*Horácko*) i zeměpisných útvarů (*Říp*). Za bývalým názvem obce je v závorce současný stav: *Šilperk (Štítý)*. Užívá se ustálená česká podoba zahraničních území (*Sasko*), u měst stojí za českou variantou současný oficiální název: *Štrasburk (Strasbourg)*.

Jmenný rejstřík zahrnuje jména osob (včetně postav náboženských). Jsou řazena abecedně podle příjmení, na předložky u predikátů se nehledí. Ustálené podoby křestního jména a vlastnosti či místa působení osobnosti se při abecedním řazení ponechávají v zavedeném pořadí (*Boleslav I. Chrabrý*, *Erasmus Rotterdamský*). Jména světců a svetic jsou shromážděna pod zkratkou přídatného jména svatý/svatá: *sv*. Do jmenného rejstříku není zahrnuta biografická část encyklopedie ani jména v ní uvedená.

jazyková a technická redakce

LIDOVÁ KULTURA

NÁRODOPISNÁ ENCYKLOPEDIE
ČECH, MORAVY A SLEZSKA

VĚCNÁ ČÁST O – Ž

Hlavní redaktoři:

Stanislav Brouček a Richard Jeřábek

Vědecký tajemník:

Lubomír Tyllner

Spoluredaktoři:

*Dušan Holý, Václav Hubinger, Lydia Petráňová,
Jiří Traxler, Miroslav Válka, Josef Vařeka*

Publikace vznikla

v Etnologickém ústavu AV ČR, v. v. i., v Praze
a v Ústavu evropské etnologie FF MU v Brně

Jazyková a technická redakce encyklopedie:

*Jiří Traxler, Matěj Kratochvíl,
Jaroslav Otčenášek, Zdeněk Vejvoda*

Rejstříky:

Jaroslav Otčenášek a Dana Balašová

Přebal a vazbu navrhl Václav Houf

Grafickou úpravu a sazbu z písma Sabon programem T_EX
připravil Bohumil Bednář, Pisces

Obrazová dokumentace: StudioLumira

Technická redakce Renáta Plíšková

Vydala Mladá fronta jako svou 6798. publikaci

Vytiskl Europrint a. s., Praha

666 stran z celkového počtu 1588 stran

Vydání první. Praha 2007

Knihy Mladé fronty

si můžete objednat na adrese:

Mladá fronta, a. s. – nakladatelství

Mezi Vodami 1952/9, 143 00 Praha 4 – Modřany

e-mail: prodej@mf.cz

na internetu: www.mf.cz, www.bookcafe.cz, www.knihy.cz

telefon: 225 276 284